

УДК 821.161.2-84.09Л.Костенко:82 -1

**ПЕРЕТИН АВТОРСЬКИХ АФОРИЗМІВ
В ЛІТЕРАТУРНИХ ПРОЕКЦІЯХ
(на матеріалі збірки Ліни Костенко «Вибране», 1989 рік)**

Христина ВОЛОЩАК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра історії української літератури імені академіка Михайла Возняка,
бул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна,
e-mail: filologylnu@gmail.com*

Окрім ідейно-тематичних особливостей афоризмів поетеси, розглянуто поетичну семантику, зокрема, метафори; також увагу зосереджено на поетичній синтаксисі та парадоксах афоризмів поетеси; з'ясовано перетин різних тематичних груп афоризмів Ліни Костенко в літературних проекціях.

Ключові слова: афористичність, метафоричне значення, парадокс, час, пам'ять, життя, смерть, майбутнє, сучасність, мовчання, мистецтво, слово, поезія, поет, прощання, людина, суспільство, інтимність, історія, батьківщина.

Поетеса великого творчого обдарування, митець широких інтересів, Ліна Костенко належить до когорти майстрів українського художнього слова, творчість яких особливо багата на афористичні вислови. Прагнення до афористичності вираження художнього змісту приводить Л. Костенко до оволодіння такою таємною словесного мистецтва, як складна метафоричність та філософічність її поезії. Метафору багато хто вважає найголовнішим тропом, настільки характерним для поетичної мови, що саме слово іноді вживається як синонім образності мови, як вказівка на те, що слова діють тут не в прямому, а в переносному значенні [1, 88]. Афористичність мови Л. Костенко – то цілий світ людської пристрасті, щирих земних уболівань і високих злетів духу, дорогоцінний скарб художнього світосприйняття, який часто супроводжується парадоксами. Відома дослідниця Людмила Тарнашинська вельми чітко окреслила майстерність та силу афоризмів Л. Костенко: «Вирізняючись особливою експресивністю, пластичністю, виваженістю як думки, так і слова, її поезія, зазвичай, несе потужний полемічний та емоційний заряд, нерідко врівноважуваний виразною афористичністю, яка йде не тільки від культурологічних напрацювань, але й не меншою мірою від пережитого, відчутого, осмисленого. Причому саме тоді, коли крилата фраза «викрешується» з глибин власного пережиття, її максималізм нерідко «притрушується» іронією, тим саморятівним еліксиром, який хоч і не є панацеєю від усіх хвороб, та допомагає дещо «згладити» кут бачення – не на догоду компромісові, а як можливість притлумити свою власну значущість, не втрачаючи при цьому почуття власної гідності й самоповаги» [11, 35–36].

Спираючись на множинні класифікації афоризмів, ми розробили особистісну класифікацію афоризмів поезії Л. Костенко. Вважаємо, що *ідейно-тематичний тип афоризмів поетеси передбачає такі його різновиди:*

1. Афоризми «Час–Пам'ять–Життя–Смерть–Майбутнє–Сучасність–Мовчання» – 27 %;
2. Автотематичні афоризми «Мистецтво–Слово–Поезія–Поет» – 25 %;
3. Афоризми «Пророцтва» – 20 %;
4. Афоризми «Людина та суспільство» – 15 %;
5. Афоризми «Інтимність» – 8 %;
6. Афоризми «Історія–Батьківщина» – 5 %.

1) Найбільшою групою афоризмів, за нашими спостереженнями, є крилаті вислови на тему швидкоплинності часу, сенсу життя, смерті, боротьби минулого з сучасністю та майбутнім, а також «мови» мовчання та людської пам'яті. Як зауважила Галина Жуковська, «лірична героїня Ліни Костенко фізично відчуває присутність часу, вона здатна пройти “крізь час”, крізь роки, непомітно переміститися по часовому місточку “мить–миті–роки–віки” із буття особистого, земного в духовне, вічне» [5, 33].

Поетичні вислови на тему часу, які стали крилатими, збагачують внутрішній непомітний досвід людини, зосереджують увагу на швидкоплинності та невловимості кожного моменту, вчать розпоряджатися ним: «Здається, часу і не гаю, а не встигаю, не встигаю...» [4, 111], а з іншого боку, образно наголошують на тому, що: «Шалені темпи. Час не наша власність» [4, 27]. Водночас її поезія наповнена оригінальними порівняннями, а подекуди й парадоксами. Метафорично Л. Костенко обумовлює й людину в часі «... Ніхто не сміє зупинити нас. ... Тим часом ми проходимо крізь час...» [4, 6]. Іноді авторка наголошує на моменті людської байдужості та марнотратства часу: «Не розстрілюй часу робочого кулеметною чергою слів...» [4, 129]. Також поетеса метафорично порівнює час з піском, водою, військом, сном, спомином, і навіть казкою: «Пісками літ у дзвоні потонулому все заніміло, щезло, одгуло...» [4, 308]. Попри таке філософське трактування, авторка досить часто стає на захист часу, вбачає у ньому приємні моменти, які осяяні крізь призму спогадів: «Мільйони літ між мною і між вами, але який солодкий дим багать!...» [4, 351], а також свідчить про слабкість часу порівняно з людиною «Та, може, мені здалося – а час не все перемиг...» [4, 349].

Тісно крокують з висловами про час й афоризми про пам'ять. Мотив пам'яті, насамперед, пов'язаний з негативними спогадами поетеси. Здається, що лірична героїня Л. Костенко не хоче згадувати усе, що було, а саму пам'ять авторка порівнює з відбитком на папері: «Двигить земля, аж сиплються черкуски, і пам'ять хоче вуха затулить...» [4, 308].

Чимало висловів Л. Костенко стали афоризмами, в яких ключовим словом є філософське поняття «життя»: «Було моє життя, як ночі горобині, нічого у житті не вмiла переждать...» [4, 89]. Також авторка, яка з усією серйозністю підходить до визначення суті життя, вдається до омонімів та парадоксів, які своєю чергою послаблюють значення і сприймаються більш метафорично: «Життя оперує безконечно малим...» [4, 157].

Разом із життям, авторка не забуває про смерть. Під «смертю» Л. Костенко розуміє кінець філософського поняття «життя». Також авторка вірить, що смерть – це лікар усіх душевних хвороб: «Застряло серце, мов осколок в грудях. Нічого, все це вилікує смерть...» [4, 13]. Смерть у Л. Костенко – це, безперечно, сумні, тривожні відчуття, де завжди «повні очі сліз...» [4, 250]. Як наслідок смерті, пише авторка, «розрісся цвинтар...» [4, 67].

Часто лірична героїня Костенкової поезії переймається темою майбутнього, минулого та сучасного, їх співіснуванням, змінами та відмінностями, пройденими кризь роки. Так, «минуле–сучасне–майбутнє», як час людського буття, знаходимо у таких рядках: «Та це – минуле. Ти дивись вперед...» [4, 352]. Авторське розуміння часу, як неминучості естетичної краси, як категорії вічності, афористичною метафорою промовляє: «Шукайте посмішку Джоконди, вона ніколи не мине...» [4, 66].

Останній різновид першої групи афоризмів не менш важливий для Л. Костенко. Такий тип під назвою «мовчання» не тільки метафорично обумовлює сказане авторкою, але й має пряме відношення до її біографії та особистого творчого життя, вимушеного «мовчання» в суспільстві: «Страшні слова, коли вони мовчать...» [4, 138] – у наведених рядках відлунує ота недовіра до слова, і навіть страх перед ним. З цього приводу Мартін Гайдеггер писав: «Мова є небезпекою з небезпек... Небезпека – це загроза для буття з боку суцього» [7]. Афористичні вислови незмінно виникають, коли йдеться про поетичну творчість – «Ми мовчимо – поезія і я...» [4, 211], про кохання – «Я Вас люблю. О як я Вас люблю! Але про це не треба говорити...» [4, 344], про природу – «Природа мудра. Все створила мовчки...» [4, 182]. Поетеса Мар'яна Савка якось висловила: «Ліна Костенко володіє даром говорити про головне. І мовчати. Мало хто вміє так красномовно мовчати, не удостоювати словом...». Що ж, народ наш і справді каже: «мовчання золото». Але золото мовчання в Л. Костенко інше. Це бунт, це протистояння, це біль, гнів, це слова, що б'ють крилами в серце поетеси, а вона їх замикає в «клітку» своєї душі» [9, 53–54]: «Буду мовчання, як зал філармонії. Руки на клавіші слова кладу» [4, 62]. Такою широкою метафорою та глибоким порівнянням творить Л. Костенко кожну поезію, яка музичною нотою таїться у багатьох серцях.

2) Значний пласт поезії Л. Костенко присвячений темі «мистецтво–слово–поезія–поет». Афоризми Л. Костенко про мистецтво, насамперед, виносять на передній план митців: «Чудний народ – художники й поети, усе їм сниться те, чого нема...» [4, 236]. Мистецтво для ліричної героїні стає позитивним явищем – це і пісня, і цінні картини, і естетична краса загалом: «Краса – і тільки трішечки краси, душі нічого більше не потрібно...» [4, 296]. Також авторка намагається передати всю неохопність та безмежні прошарки мистецтва, оригінальною метафорою порівнює людське життя перед його величиною на площині часу: «В мистецтві я пізнав лише ази. Лише ази! Як шкода умирати...» [4, 225].

Важливою нотою лірики Л. Костенко є афоризми про велич слова. «Слово найповніше розкривається в поезії [...]. Слово в поезії – це не тільки зміст, але й звук, як у музиці. [...] Поезія – це краса, створена талантом і вимогливістю поета, втілена в найкращий мовний матеріал» [10]. Схильна до афористичного формулювання поетичної

думки, Л. Костенко заявляє: «Посіяне слово не сходить в полях...» [4, 59]. «Слово Ліни Костенко вже більше як півстоліття на чолі нашої духовності, воно має свою землю, свій народ, як казала Леся, “власну хату, свій дім, свій храм, свій космос”» [9, 53–54]. Лірична героїня досліджуваної нами поезії відчуває щомиті потребу рідного слова: «Я скучила за дивним зойком слова, мого народу гілочка тернова...» [4, 17], яке не лише виліковує від душевних недуг, й допомагає навіть на відстані: «Пишіть листи і надсилайте вчасно, коли їх ждуть далекі адресати...» [4, 61]. Всю художню образність поезії, її поетичну майстерність викарбовує Л. Костенко рясними метафорами, густими порівняннями, які найчастіше тяжіють до нових розумінь. Найпоширеніший афоризм Л. Костенко «Несказане лишилось несказаним» [4, 14] – це найбільша кількість філософських роздумів, трактувань та інтерпретацій, наймогутніша сила слова, яке зародилося, переосмислилося, але не було вимовленим. Влучно зауважила авторка велич та силу слова в поезії: «Початок є, а слова ще нема... Ще слів нема. Поезія вже є...» [4, 28]. Такими ж влучними є й інші афоризми з лірики Л. Костенко про надсилу та надмогутність поезії: «Адресовані людям вірші – найщиріший у світі лист...» [4, 135]. Метафорично порівнює авторка поезію з квітами, дубами, іграшками, ранами: «Є вірші – квіти, вірші – дуби, є іграшки – вірші, є рани...» [4, 146]. Поетеса з сумом стверджує, що справжня досконала поезія з часом зникає, що «поезія на грані катастрофи» [4, 173].

Основою досліджуваної нами другої групи крилатих висловів «мистецтво–слово–поезія–поет» є афоризми, в основі яких фігурує поет – митець. Авторка вважає, що бути поетом – це найбільша нагорода від життя, що поети – це завжди вольові та сміливі люди, голосних слів та вчинків: «Митцю не треба нагород, його судьба нагородила...» [4, 38]. Часто, згадуючи жорстокі шістдесяті, авторка промовляє: «Є вакантні посади – поет автомат...» [4, 158]. Проте, пройшовши всі злами та падіння, Л. Костенко все ж залишається непорушною: «Бо пам’ятайте, що на цій планеті, відколи сотворив її пан Бог, ще не було епохи для поетів, але були поети для епох...» [4, 100].

3) Поети назагал володіють властивістю передбачати майбутнє, не тільки своє особисте, але й інших людей, а то й цілої країни. Особливо цим даром вирізняється Л. Костенко. Проте авторське пророцтво треба розуміти як загальний висновок, який накопичується роками і приходиться лише з досвідом. Так, чимало афоризмів-пророцтв виявлено у поезії Л. Костенко: «І все на світі треба пережити, і кожен фініш – це по суті старт» [4, 13]. Часто темою пророцтв поезії Л. Костенко є загальні нематеріалізовані філософські поняття – світ, душа, правда, злість, думка, майбутнє: «Світ робиться сухий і прагматичний...» [4, 25]. Деякі афоризми-пророцтва, які так чи інакше свідчать про прихід осені, метафорично окреслюють цю пору року: «Красива осінь вишиває клени, червоним, жовтим, срібним, золотим...» [4, 323].

Група афоризмів-пророцтв, у центрі яких стоїть людина, часто співвідноситься з ліричною героїнею віршів, яка щораз то критичніше ставиться до себе, до своїх учинків: «Я порушила всі табу...» [4, 304]. Також лірична героїня щира у коханні, раціональна у виборі, проте знає, що цінний скарб любові не так то й легко віднайти: «Любов відкрити важче, ніж Америку...» [4, 280].

Влучно передбачає Л. Костенко долю України, талант поетеси-пророкиці розкрився насамперед у високохудожньому звучанні національної ідеї, сміливій, проте жорсткій правді про рідну землю: «Летить лелека над Чорнобилем. Нікому діток не несе...» [4, 264]. Саме Чорнобиль став для Л. Костенко не лише межею, але й найглибшою раною.

Ідейна тематика багатьох афоризмів-пророцтв метафорично передбачає, насамперед, негативні, тривожні внутрішні переживання ліричної героїні, пов'язані з пам'яттю та досвідом: «Нещастя моїх золоті обжинки...» [4, 311].

4) Четвертою великою, за ідейно-тематичним змістом, групою афоризмів є фрази на тему «людина та суспільство». Зазвичай ліричний герой тут принижений та зганьблений суспільним становищем: «А я ніщо. Одоробло. Опудало власних городів, я – посміховисько людське, бидло поміж народів...» [4, 216]. Художні образи тут часто відтворюють внутрішнє знищення людини, обмеження її свободи: «Скільки цвіту з мене обтрусили... Скільки яблук з мене продали...» [4, 329], ненависть і як наслідок – самознищення: «Ненавидять в мені мою скажену силу, ненавиджу я слабкості свої...» [4, 83]. Афоризми на тему «людина і суспільство», це, переважно повна відсутність гармонії, це біль і сором, це бажання поранити людину гірким і гострим словом. Єдиним співрозмовником, вважає лірична героїня, може стати для неї природа, зокрема ліс: «Поїдемо поговорити з лісом, а вже тоді я зможу із людьми...» [4, 51].

Безперечно, зображення суспільства і тих процесів, які в ньому відбуваються, зливається зі зображенням людини. Своєрідним при цьому є зіставлення людини з народом: «Коли в людини є народ, тоді вона уже людина...» [4, 38], а коли його немає, то шаленими темпами зростає неспроможність людини вижити серед такого суспільства: «А в юрмах тих малесенька людина, тягла хреста важкого на собі...» [4, 364]. Усе на світі втрачає свою первісну гармонію, усе втрачає цілковите призначення та результат від нього. Такі перехідні моменти можна побачити в афористичних висловах Л. Костенко: «Всі ми – яблуні, облиті купоросом...» [4, 213], що наголошує на загибелі мови, природи, людини, народу. Тому авторка закликає кожну людину, яка перебуває у тому заангажованому суспільстві: «Люди, будьте взаємно ввічливі! Люди, будьте взаємно красивими...» [4, 193]. Часто поезія Л. Костенко зігріває своєю образністю та метафоричністю, кожне слово авторка прописує з величезною любов'ю та вірою, які щораз зігрівають своєю поетичною силою.

5) Афоризми поезії Л. Костенко на тему кохання є класикою української інтимної лірики. Кожне слово поезії поетеси промовляє інтимно та по-особливому метафорично. Особливістю цього пласту поезії Л. Костенко є й те, що в ній розмежовуються найрізноманітніші емоційні настрої ліричної героїні. Почнемо з поезії, у якій любов – невгамовна пристрасть: «Якби ти знав, як солодко, нестерпно, і як спочатку я тебе люблю...» [4, 314]. Попри усі любовні поривання, лірична героїня вміє любити й «сором'язливо»: «Я люблю тебе тихо, боязко, я прощально тебе люблю...» [4, 313]. А коли у кохання виростають крила, тоді людина переноситься в окремий світ, де немає межі відчуттям, які переповнюють її: «Тепер я не можу без тебе пробути й хвилини, а якось жила ж я усе попереднє життя...» [4, 309]. Прекрасними та чуттєвими образними метафорами, порівняннями, епітетами передає авторка стани почуттів. Так, поетеса

тонко передає біль і розчарування від любові, розпач, печаль, а відчуття закоханості називає еміграцією: «Я жду тебе, і я вже почорніла...» [4, 272]. Метафорично говорить Л. Костенко про «мистецтво» любити, наповнює свої вислови ясністю та прозорістю значення для закоханої людини: «Якщо кохаєш, – знайдеш без адрес оцю хатину за морями снігу...» [4, 293], створює оригінальну метафору «моря снігу», яка наповнює цей афоризм свіжістю та новизною. А на завершення підносить любов на п'єдестал, серед усіх почуттів притаманних людині, а також розуміє, що «у цьому черствому та скрипучому світі тільки любити – тепер екзотика...» [4, 304].

б) Останньою ідейно-тематичною групою афоризмів поезії Л. Костенко є фрази на тему «Історія–Батьківщина». «На відміну від інших авторів, які писали про історію, Л. Костенко запропонувала цілком нове розуміння цієї проблеми. Усі її твори прийняті духом не просто історизму, а опозиційного історизму. Головним героєм поетеси є поразка. Поразка в неї особлива; поразка як велика наука, а крім того – вона є суто українською...», зазначив Михайло Наєнко [8, 93]. Поезії Л. Костенко на історичну тематику незвичайні, в них відбивається глибоке відчуття патріотизму, мова художньо довершена, а сама суть збагачена історичним духом минулого. Болить поетесу до останньої клітиночки історичне життя рідної країни: «Будь прокляті всі, хто відняв у мене вітчизну! Але у вітчизни ніхто не одніме мене!...» [4, 237]. Часто згадує Л. Костенко страшну трагедію України на ім'я «Чорнобиль»: «Духовний Чорнобиль давно вже почався, а ми ще тільки його боїмось...» [4, 262], розривають її серце знущання та глузування над державною мовою: «Трагічна мово! Вже тобі труну не тільки вороги, а й власні діти тешуть...» [4, 161]. Часто можна прослідкувати, як авторка дивиться на злами історії, на сумне історичне минуле, пам'ять якого сьогодні ніхто не цінує: «Історія лягає під бульдозери...» [4, 263].

Не тільки історичною тематикою просякнута лірика Л. Костенко, адже народ – творець нашої історії упродовж віків. Афоризми на тему «історія народ» надзвичайно лаконічні, проте не завжди прості для сприйняття: «Минало все, лишалися народи...» [4, 267]. Отже, зауважуємо, що тема історичного минулого, історичної пам'яті та цілого народу загалом – це наболіла нота поетеси, яка відображена у ліриці Л. Костенко.

Афоризми Л. Костенко наповнюють цілий світ художнім різноманіттям та різнобарвністю поетичного слова, примушують задуматися над безліччю важливих речей, які оточують нас щодня, проте ми їх не помічаємо. Афористичність поезії Л. Костенко – це безмежний океан мудрих думок, влучних висловів, а, іноді, просте відображення душі поетеси, яка промовляє до свого читача через скарбницю поетичного слова.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Безпечний І.* Теорія літератури / І. Безпечний. – К. : Смолоскип, 2009. – 388 с.
2. *Буц Н. В.* Лексико-семантична класифікація афоризмів у картині світу Ліни Костенко / Н. В. Буц. – Режим доступу : http://librar.org.ua/sections_load.php?s=philology&id=1425
3. *Дорда В. О.* Питання про класифікацію афоризмів / О. В. Дорда. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/8588/97/>
4. *Костенко Л.* Вибране / Л. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.

5. Жуковська Г. «Усе іде, але не все минає». Пам'ять і час у творчості Ліни Костенко : монографія / Г. Жуковська. – К. : Книга, 2010. – 188 с.
6. Жуковська Г. Проблема історичної пам'яті у творчості Ліни Костенко : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Г. Жуковська ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 19 с. – Режим доступу : <http://disser.com.ua/contents/5349.html>
7. Мартін Гайдеггер. Гельдерлін та сутність поезії. – Режим доступу : <http://www.ukr-center.com/Література/Мартін-Гайдеггер/50674/Гельдерлін-та-сутність-поезії>
8. Наєнко М. К. Інтим письменницької праці: 3 лекцій про специфіку художньої творчості / М. К. Наєнко. – К. : Педагогічна преса, 2003. – 277 с.
9. Поезія Ліни Костенко в часах перехідних і вічних : матеріали круглого столу / редупоряд. Т. В. Шаповаленко // Салига Т. «Держава слова» Ліни Костенко / Т. Салига. – Харків : Прапор, 2006. – 164 с.
10. Русанівський В. М. Слово в поезії / В. М. Русанівський // Рідне слово. – 1972. – Вип. 6. – С. 50–53.
11. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво : профілі на тлі покоління : (історико-літературний та поетикальний аспекти). – К. : Смолоскип, 2010. – 632 с.
12. Федоренко Н. Т. Афористика / Н. Т. Федоренко, Л. І. Сокольська. – М. : Наука, 1990. – 420 с.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2012

Прийнята до друку 21.02.2013

CROSSING OF AUTHOR'S APHORISMS IN THE LITERARY PROJECTIONS

(on the Material of Collection «The Selected» by Lina Kostenko, 1989)

Khrystyna VOLOSHCHAK

*Ivan Franko National University of Lviv,
Academician Mykhaylo Vozniak Ukrainian Literature Department,
1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: filologylnu@gmail.com*

The article deals, except ideological and thematic peculiarities of aphorisms of poetess, with poetic semantics, in particular, the one of metaphor; the attention is also paid to syntax and paradoxes of aphorisms; the intersection of different thematic groups of aphorisms of Lina Kostenko is found in literary projections.

Key words: aphoristicness, metaphorical meaning, paradox, time, memory, life, death, future, contemporaneity, silence, art, word, poetry, poet, prophecy, man, society, intimacy, history, homeland.

**ПЕРЕСЕЧЕНИЕ АВТОРСКИХ АФОРИЗМОВ
В ЛИТЕРАТУРНЫХ ПРОЕКЦИЯХ**
(на материале сборника Лины Костенко «Избранное», 1989 год)

Кристина ВОЛОЩАК

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра истории украинской литературы имени академика Михаила Возняка,
ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина,
e-mail: filologylnu@gmail.com*

Кроме идейно-тематических особенностей афоризмов поэтессы, рассмотрена поэтическая семантика, в частности, метафоры; также внимание сосредоточено на поэтической синтаксе и парадоксах афоризмов поэтессы, выяснено пересечение разных тематических групп афоризмов Лины Костенко в литературных проекциях.

Ключевые слова: афористичность, метафорическое значение, парадокс, время, память, жизнь, смерть, будущее, настоящее, молчание, искусство, слово, поэзия, поэт, пророчество, человек, общество, интимность, история, родина.